

בס"ד, כסלו תשפ"ב

דבר תורה לפרשת ויצא – הרב דוד בס

וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדָרְכוֹ וַיִּפְגְּעוּבּוּ מִלְאֲכֵי אֱלֹהִים:

(ג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב פְּאֶשֶׁר רָאִים מַחְנֶה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שְׁמֵי הַמָּקוֹם הַהוּא מַחְנֵים:

(סיום פרשתנו)

יעקב אבינו, מסתמא, ציוני יותר מכולנו היה; אף על פי כן ידע להכיר בגודל הקשיים העומדים לעתים דווקא בארץ ישראל, עד כדי כך שבנסיבות המיוחדות בהן היה נתון הבין שאין לו מנוס מלעזוב, זמנית, את ארץ ישראל. אמו של יעקב, רבקה אמנו, ידעה להשוות את תרבות יושבי המקום - איכשהוא, דווקא בארץ הקדושה מתאספים הכנענים שרשעותם, בין אדם למקום ובין אדם לחבירו, היתה גדולה במיוחד - לזו של ארץ מולדתה, והכירה בכך ששידוכו הנכון של יעקב אבינו לא יימצא בבנות הכנענים. בארץ ישראל ישב גם עשו הרשע, המצפה להזדמנות לרצוח את אחיו. בחלומו של יעקב בתחילת פרשתנו, ובחזונו בסופה של הפרשה, רואה יעקב אבינו את חילופי המשמרות שבין מלאכי ארץ ישראל ובין מלאכים של חוצה לארץ; כך הכיר במשמעויות הרוחניות המיוחדות של ארץ ישראל, והבין, שבטרם יוכל לחזור ארצה יהיה עליו לנצח בקרב לא את עשיו בלבד - תחילה עליו להכריע את "שרו של עשיו", את שרשו הרוחני של יריבו המר, ולהרחיקו מהארץ המיועדת לזרעו שלו.

שנת שמיטה היא הזדמנות להיזכר שארץ ישראל אינה רק מקום מצויין ונוח לשבת בו; בשל משמעותה הרוחנית היא מטילה מצוות מיוחדות ולעתים מאתגרות מאד על השוכנים בה, עד שהיו בין רבותינו שהעדיפו לחיות בארצות אחרות עד בא עת הגאולה. קל להבין את הקושי העצום העומד בפני החקלאים, עובדי האדמה שפרנסתם עליה, לשמוט ולנטוש אותה במשך שנה. אולם אפילו הצרכן עשוי להתקשות להיזהר בדיני השמיטה. בעלי התוספות במסכת סוכה (דף לט) מציינים שהקדושה שבפירות שביעית - ואפילו ב"דמי שביעית", היינו, במטבעות כסף שמישהו מכר תמורתן פירות שביעית - יוצרת מערכת דינים גדולה ומסובכת: "דאיכא איסורי טובא... לקנות בהן בהמה טמאה עבדים וקרקעות חלוק וטלית ומנעלים, ואין נותנין לא לבייר ולא לבלן ולא לספן ולא לספר, דשביעית לאכילה ולשתיה ולסיכה ולא לשאר דברים, ואסור לפרוע מהן חובו, ואין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית שצריך לנהוג בהן קדושת שביעית". כדי כך מגיעים הדברים, עד שבדבריהם של בעלי התוספות במסכת כתובות (קי"ב) מובאת דעה "דעכשיו אינו מצוה לדור בארץ ישראל, כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין ליזהר בהם ולעמוד עליהם".

בדורות האחרונים, עם קיבוץ הגלויות בחדש ה', הורו רבותינו את הדרך ההלכתית להימנע ממכשול בארץ ישראל. כפי שמורה השלחן-ערוך (יו"ד סי' שכ סעיף ו) לגבי קדושת בכור, "בזמן הזה, מצוה לשתף עם העובד כוכבים [את הבעלות בבהמה האם] קודם שיצא [הבכור] לאויר העולם, כדי לפטרו מהבכורה; אף על פי שמפקיע קדושתו - הכי עדיף טפי, כדי שלא יבא לידי מכשול". בדומה לכך, על פי הוראת גדולי הפוסקים בדורות האחרונים, מסדירים הפקעת קדושת פירות השביעית על ידי מכירת חלק מסויים מהאדמה לנכרי. בתודעתנו מזוהה עצה זו, "היתר המכירה", עם מרן הראיה קוק זצ"ל, אף שלאמיתו של דבר קדמו לו בהיתר זה גדולי רבותינו בדור שלפניו. במשך מאה שנים האחרונות אנו שומעים גם הצעות אחרות לפתרון; ואולם, אף לא אחת מהן מציעה פתרון מלא למכלול הנושאים ההלכתיים והכלכליים הכבדים הכרוכים בשמיטה.

אחת הביקורות הנשמעות על היתר המכירה היא, ש"כיון שאנו מפקיעים אותה [את ארץ ישראל] מקדושתה – אין כאן מצות ישוב ארץ ישראל" (כלשון הראי"ה קוק במבוא לשבת הארץ, פרק ט"ו, בשם הרב יעקב דוד וילובסקי, הרידב"ז, שהתנגד בחריפות להיתר המכירה). הראי"ה משיב לטענה ואומר, כי עצם הישיבה בארץ ישראל היא מעלה גדולה, אפילו נפטרנו מן המצוות התלויות בה; ומעבר לכך הוא כותב בשם בעל "כפתור ופרח", רבי אשתורי הפרחי, "שקדושת ארץ ישראל היא מעלה בפני עצמה חוץ מקדושת המצוות התלויות בארץ". ואולם, אפילו נקבל את טענת הרב וילובסקי שמכירת האדמה למשך השמיטה כמוה כיציאה זמנית לחוץ לארץ, הרי, כפי שאנו רואים בפרשתנו, יש מצבים בהם מוצדק הדבר, על מנת לשוב אליה אחר כך בעם רב וברכוש גדול.

לעתיד לבוא, לאחר הפרשה שלנו, עשוי יעקב לא רק לחזור לארץ ישראל, אלא אף להרחיב את מקום משכנו ולמלא את ההבטחה שיתן לעשו עם שובו ארצה: "אָבְאָא אֶלְאֶדְנִי שְׁעִינָה". ימים כאלה עוד יבואו, כפי שהבטיח נאמנה עובדיה הנביא: "וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהָרַי לְשֹׁפֵט אֶת־הָרַע עֲשׂוֹ וְהִיָּתָה לְה' הַמְּלוּכָה". או אז יתן ה' את ברכתו בארץ ישראל, כפי שהבטיחה תורה במפורש, וזו תתן פירות ברמה אחרת לגמרי מזו שאנו מסוגלים לחזות בדמיונו כיום: "עתידים אילנות שמוציאין פירות בכל יום... עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת... (גמ' שבת ל, ב). בכורות יהיו קודש לה', חלבם ודמם יירצה על המזבח וכהנים מיוחדים יאכלו בקדושה ובטהרה את בשרם; ובשנת השמיטה תשבות הארץ שבת לה'.